

Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ८७ ग-१ F-50
Title रसमान लम्
Author दशरामः ✓
Extent २६ पन् Age सं. १८-१९
Subject आयुर्वेद

स्टीन नं. ३१४७

रसमा. ॐ नमः शिवाय गरापतिचरणनमस्यांवरिवस्यांश्रीगुरोः
 १ कृत्वा आयुर्वेदरहस्यान्विबुधनमस्यान्रसान्बिनुते. मे
 वज्रं त्रिविधं प्रोक्तं दैवमा नुब्रूमासुरं. रसचूर्णाक्षारयोगेर्दे
 वं तेषु वरं स्मृतं तत्र मुख्यो रसेन्द्रोस्ति नीलोत्तर्वहि उज्ज्वलः चित्रो
 धूमः पांडुरस्तु निंदितः सप्तकंचुकेः शुभ्रं रसेद्रं पुंजीतु सर्वकर्म
 सप्तकृतं. दरदाकृष्टमथवान् शुभ्रं योजयेत्कृत्वा कपोतः
 विटधूमसारराजिकाभिर्विमर्दितः. उत्पिनापातनोयं वेदनि
 नाशुभ्रनिषारदः किंवा निशाकुमार्याद्विहंगुलस्त्वस्य योग
 तः विधेऽपविधे सोऽप्यस्य मुखे यजेत्स्थिरः अपक्व
 धानुप्रसनस्तीक्ष्णाग्निः सर्वकार्यकृत. अप्यवासपक्षार ३
 नवसारकडुविकैः. रसो नाशीगुराज्जीभिनुस्तरवत्वेऽमृतां
 जिवात् ग्रस्तधानमंशुस्तं कोवलं बाधुनः पुनः मूर्धयेत्पद्म
 रोगं रोधैः क्रमात्कच्छपयं च केरोमहर्जा भवेदेवमिषुवाच ॥

शिवा हरः रसायनीर्षी उत्तमोत्तमः — गारयेद्रसं बालका
 यंत्रविधिना किंवा भरधर मुक्तिनः संगंधं वा विगंधं न धकते नि
 स्वयं ते स्फुटं रसाज्जिह्वुरो जंगंधं समं वा बालं कामिधे जा
 यने रसासिंहुरो गतिना द्वादशायामतः पलमात्रं रसस्य योक्ति
 योक्तव्यं ह्ययमथाः अतः परं प्रकर्तव्यं सत्तर्कैरा विवर्द्धयन्
 सतः पंचपलः किंवा तत्तुल्यं शोडशगंधकः दोटं कौनवसा
 रः स्यात्तत्तुल्यं चित्तवरी भवेत् च निहशतेः शानेः कुर्यात्तद्विदि
 तं सिकतामिधे हृद्गमः कुर्यात्तत्तुल्यं लेसिंदूराभो भवेद्रसः
 उक्तयोगे प्रयोक्तव्यः केवलोऽवातु पानतः गंधकं हिग्
 रांस्तत्तात्रयो कुर्यात्तत्तुल्यं कडाली लोतिका पारसेः खल्वेषु
 कं कृष्णं भायेष्येत् पाचयेद्वातु कायेनेषा वज्रं धत्तयोम
 वेत् स्वांगधीनस्तत्ताग्रा सोमः स्यात्तद्वर्द्धयन् शुराः पुनः स
 तसमं गंधं गत्वा पाच्यः स हर्वक्त्वा त्रमेरा गंधकं दत्वा पा

६=

रसमान. चमेचपुनः
 २ पात्रेः संपूर्णवत् पुनः. द्वाविंशद्द्वारमेवंस्थादधस्थस्तको
 २ तमः गुजामात्रं चतुर्भुजात्तदिने सद्व्यापने. बह्वर्हद्विरेत्
 तस्य प्रादिक्रियां च लंप्रभा. रत्नमस्तद्वारा न्वन्तं शंकरादि
 नरो जनः पक्षेष्टिकाचसोरादीं वल्मीकस्यापि मृत्तिकाः.
 सैधवंगौरिकंचोनिनिर्दिष्टाः पंचमृत्तिकाः. ताभिः संबर्ध
 वरुणाः सूतमकीकृतां दीयेत्. मृत्स्याल्यारवर्षरां दुध्याड
 मरूपं त्रयां पचेत्. ऊर्ध्वलूग्नश्रापः सूतम्रघलात्प्रमुच्य
 तम्रयः तंगृहीत्वा पुनस्तनूनाभिरेव विमर्दयेत्. काम्बक
 प्यादीपदुर्ध्वावा लुकायं त्रयं पचेत्. एवंवारत्रयं पक्वः सि
 द्धो भवति पारदः तदुक्त्यादास्य पाकादीन् रसः कर्पूरसंज्ञ
 कः. भुजः करोत्यभीष्टाप्रियोज्यः सर्वत्र कर्मसु. रसो ध
 ध. मृत्तं सूतं गंधकादिविवर्जितः. गदे हेतौ वलो हस्तः
 क्रमते किं न रोग ए कृष्णान्दंकारवेहं च कर्वादीकाकाका

ऊ

चिकं. सुंभकं कालिंगं च कर्कोटी कदली न्यजेत् 'दृष्यं मा
सान्नदुग्धाज्यशाकाद्यंच हितं रसे शीतोष्णार्धं मसालं
च न्यजेत्पापं च सर्वदा इति त्रिपाठिदेवकी नंदवत्सुतोर्दया
रामस्य कृतो रसमानसे पारदप्रक्रियायां प्रथमो ध्यायः
१ धूपश्च मम च्छाया तव नीजससमप्रभः. मसृणः क
ठिनः स्निग्धः श्रेष्ठो गंधकाड्यने गंधः सतीरभांडस्य व
क्त्रैर्कर्मपुटात् शुचिः. अथ वा कांजिकेन घृतसचनः शुद्धिमा
प्नुयात्. किं वाऽऽज्यद्राविनोभृंगरसे दीप्तो विष्णुहृतिः
सप्तधैवं भक्षणागार्यं योगार्यं सक्तुदेवम् आकर्ष्यमाने पय
सिदद्याद्गुणकजं रजः. तज्जातदधिजं सर्पिगंधं जेतैतत्तियष्ट
ति. तज्जुतैलंगलत्कृष्टं हंतिलेपाश्च भक्षणात्. पूजितं जम्बू =
रसायांच पारदस्य विशेषतः यद्वन्नमनिभं क्षिप्तं बहेतवि
कृते न्यजेत् वज्रसंश्लिप्तद्योज्यमभं निश्चकं यदा. तदभं

रसमान. सम्यगाध्यायगवांसीरेविति सिपेत्. कृत्वा विभिन्नपत्रं तत्

३ दृष्ट्या मच्चभावयेत्. तदुल्लेख्यदृष्ट्यैः साक्षैरभ्रमेवंविशुद्धानि

3

क्षणीयित्वा तत्र न्युक्तं पाद्यं शक्नीहिसंयुतं. वध्याचक्रं वले
नीरि त्रिरात्रिस्थविमर्दयेत्. कंवला कुलितं प्लक्ष्मां धान्याभ्रं
तद्वा लुकं भावयेदभ्रकान्तं तदिने कंकाजिकेन च. रं मासू
रागैर्नीरैर्मूलकीत्येष्टमेतयेत्. तुर्यां प्राकंटरां तत्र सुद्रुम
तयेः समं पुनः. महिषीमलसंमिश्रान्संविधायास्य गोलका
न्. खरागतिनाथमेकादशसत्त्वं मुचनिकां स्य वत्. सत्त्वं सेवीच
पस्तं भंकृतं शुद्धिर्लभेत् रुंधीः सत्त्वं धान्याभ्रकान्तं चामस्ताका
येः पुटे त्रिधा. वारे तद्वत् पुनर्नवानोरेः कासमर्दयेत् सेस्त
या. तागवल्लीरसे साक्षं तुर्यदुग्धेः पुट्ययं. कायेर्वटजटा
मेष्टा त्रिपुटे त्मशौलीरसेः. त्रिर्गोक्षुरकवायेत त्रिः पुटे दानरी
ष्टेः. मोचाकंदरसे पाच्यं विवारं कोषकिलाक्षौः. रसेः पुटे

चते

नूनो लोघैः क्षीरादेकं पुटं ततः - दध्नाक्षरैर्नैमघुना स्वच्छया ।
सिजया तथा - एकांशं पुटं घादयन्त्येकं मृत्निर्भवेत् - सर्वरोग
हरं तनुजायते योगवाहकं - निम्बकं पद्ममागल्यं वृष्यं रसाय
नं सहस्रपुटपक्षेन भावना पुटं भवेत् - मर्दनं तु तत्राक्षरं
दिनि प्राच्यां हि संमतिः - मात्राया न स्य वस्थानं कालमाग्ने
वयो वलं - प्रकृतिं दोषदेशौ दृष्ट्वा मात्रां प्रकल्पयेत् - तैलं यथा
जले दोषान्तरि सर्पिर्निसर्वतः - अनुपातवंशादंगेन प्यासर्प
निभेषजं - अगस्तिपत्रतिर्यासैर्मर्दिनं धान्यकाशकं - कूर
रोगादरमध्येन निक्षिप्तं लेपितं मृद - गोक्षुभ्रैश्च खनित्वा न्नेह
मात्रे हि हरितं - मासानिष्कासितं तनुजायते पारदोषमे - तेन
संमर्दिनः सूतो बंधमायानि नन्दरागात् - भक्षणात्पुरुते
तनुजगजरा मृत्पुनाशतं सूपं नुनिसमं कृत्वा धौडशांशेन
तव वकांचनं - धमेत्प्रकाटमवायोरसं प्रेकं च माशुपात् - याजि

रसमान

४

५

कार्द्विभनेन यवानावधिवेधयेत् यथाहो हंत्यादेहंति
 धनेनात्र संशयः इत्यभ्रुतिसंसिद्धं रसायनमुदाहृतं विना
 शंभोः प्रसादेन तासि ध्यातिकादाचनः स्वर्गावर्णं गुरुस्तिरधं
 सुपत्रं चाभ्रपत्रवत् पत्रारख्यं नालकं विधातुराग दंतद्रासाय
 नं शुद्धः स्यात् नालकः खिन्नः कृष्णं डसलिले पुनः चूर्णाद
 केष्टयकं तैले भस्मीभूतो न दोषकुत्र किंवा जैपालुवारि
 वीजमिश्रं च नालकं कृपीस्यं बालुकायंत्रे सत्त्वं भ्रंशित्याम
 तः चूर्णमधो स्थितं नालमहोरात्रे रात्रौ पचेत् मिश्र
 यं भस्मनां पान्तिवान्तरनादिना शक्यं अथ कापालिकं
 मन्त्राक्रिया इत्यादि रव्यते मया एरंडेतैले निंबूकोदधि
 वारं त्रयं त्रयं बालुकायंत्रे केषाच्यं तालं द्वादशायामतः केव
 लं दशमे वारं यत्का इध स्थितिमावातं पुष्टयद्मादिकान्
 कष्टान् विजित्य कुरुते वः वज्रमुत्पन्नं राहृत्वा यथापि यथा

शिनां ध्रुवं क्रियां तं रसिद्रुमते प्रसिद्धं सिद्धिदायकं. हरिनालस्य
 भोशिव्या भाष्यते कोलकादय. तालकं महिषी भूत्रे कुमारी स
 सेततः शरपुंरवारसे चूरान्तो ये कूष्मांडजेरसे. निवूरसे एष क
 त्वे घं दोलायं त्रेदिने दिने एकविंशति धाम धं वक्ष्यमाणो गोधधेस्त
 तः. कूष्मांडस्य रसेर्नामूनी रे धनू रे जेरसेः. ततो दुर दुरातो पुनर्न
 वरसे रय. सहदेई रसेर्दुग्धी भंगराजरसे रय. गोभिका धिक्कनी
 तो येः पलांडुस्वरसे स्तथा. सुवर्गवली स्वरसेः कः गहीरसजस्त
 तः. वलारसे र्कडुग्धैर्वज्रीडुग्धैस्त्रिसप्तधा. एकविंशति नंया
 यत्न- वत्तावन्मधं प्रपाततः ततः सुचक्रिकां कृत्वा शोषयेद्दुर्मयोग
 तः. ततस्तां हंडिकामध्ये पिप्पलक्षारगभिन्नां. वलेन मुद्रपि
 त्वात्तां पिधानेन निरोधयेत्. तथा मृत्तिकणलेपे र्यथा धूमो
 ततिः सरेत्. प्रहराणां चतः षष्टिश्चूड्यां संस्थाप्य पचयेत्.
 स्वांगशीतं ततो प्रा ह्यं पांडुवर्गं पिप्पलं. भक्षयेत्तंडुलोन्मा

समान. नाद्रुक्तिवधिकृष्टिनं. लवरगासूरसंत्यक्ताभक्षयेज्जराकादि
 ५ कं. त्रिसप्ताहप्रयोगेरागगुरागोभवतिनान्यथा. रसायनगु
 ५ रागत्वेवीवंहरांपप्यमाचरेत् अनेनहुर्धरागाः सर्वतप्यं
 तिवेगमः. मंत्रवत्संप्रयोक्तव्यंनमीमास्यंकदाचन जंबी
 ससमभ्येत्प्रच्छात्पनटमंडूतं. दशांशं दंकरांदत्वारखंडशः
 परिमेलयेत्. चतुर्गुरागाटपटनिचध्यप्रहृद्यंदोलायंत्रेरा
 संवेद्यप्रदीपप्रतिमेऽनले. चूरीन्तोयेकांजिकेत्तूयमांडांबु
 नितेलेके. त्रिफलांबुनिजन्त्यभ्रातृदालायित्वाऽस्रवारिणा,
 ततःपलाशमूलत्वक्वारिपिष्टुंप्रशोषयेत्. माहिषीमूत्रं
 संपिष्टुंपुनस्तंपरिशोषयेत्. तंगोलकंशरावाभ्यांसंपुटं
 त्यपाततः. खानेगजपुटेपत्कात्वांगशीतंस्मृद्वेत्. अज्रांडु
 ग्धेः पुनंपिष्टुंशोषयेद्गोलकीकृतं. आढकंभस्मपालाशं
 हंडिकायांदृढंक्षिपेत्. सम्यक्चूरास्यकुडवंदत्वात्तत्रविचक्षणाः.

अर्कडुग्धा
 आवे १

वे

स्थापत्तगोलिकांतत्रपुनश्चूर्णचमसच. यथाधूमोवहिर्या
तिननप्यानांविमुदुयेत्. द्वात्रिंशत्तत्रहरान्चुल्लेखविहिंभक्त
वदप्ययेत्. त्वांगशीतसम्पृक्त्यसंचरोग्यहरितालकं. हिंम
कुंदेडुसंकाशानिर्दूमंरुस्मवर्त्तनि. रक्तिकांडस्यप्रदातव्या
पुण्यागुडयोगतः. पप्यंचचराकस्थान्कारोटिकायचि
कोदने. तिलोरांकिंचनाऽपन्नंतरवादेदेकविंशतिः. दि
नानिनिर्वीजगतः सर्वव्यापारवर्जितः. गलत्कुंयुंउडीकं
श्चित्रंकापालिकंतथा. औडुंबरंनदाजिह्वंकाकरांस्फोट
उल्लेखं. वातरक्तंपांडुरोगंदहूंषामांविचर्चिकां. वीसर्प
मशांसित्तथा विपांदीचमगंदरं. सर्वथाक्रमशोहंतिसेवितं
हवितालकं. अन्यानापिघ्नरागान्सर्वतिंधकारइवांशुमान्
मेवीस्तुगर्कदीरेराकन्यानिदूरसेनच. उरुवूकस्यतेलेनक
व्यांडस्यरसेनच. सम्यक्विमर्दनं कृत्वा समटकरा मालकं.

रसमान. मध्याभ्याभ्यामनाकलित्रागुलिकांनस्यचाचरेत्. शोषपि
 ६ त्वाऽऽनपेसम्पककूपिकांङ्गप्रहरयेत्. तांपचेद्दालुकायंत्रे।
 ६ द्वात्रिंशत्प्रहरंक्रमान्. अथतंकूकूपिनालान्स्वांगशीतं। का
 ६ समुद्रेत्. तस्यगुंजासेवनीयावान्तस्तगदान्तरेःशोषंनष्ट
 र्ववत्कार्यंगुरांअपिचपूर्ववत्. भंगागस्त्यजयंतीनामा
 ईकस्यरसेषुच. दोलायंत्रेरासांस्विन्नाविशुद्धानिमनः।
 शिला तालवच्चशिलासत्वंग्राह्यंनैरेवचोयधैः. मारणां
 तालवच्चास्याःविशोषाद्भूतनाशतं तमूत्रैवाश्चमूत्रैवान्
 ग्रहंरसकंपचेत्. ससेधंववाजंभाक्षेपधःशुभ्रतिर्यपरः
 सर्परंयत्रैलंप्यलवणांतर्गतंपचेत् जायते शोभतंभस्म
 सर्वरोगजरापहं त्रिफलावारिणास्वेदादैनंशुद्धिमच्छति.
 भंगराजरसेर्वापिद्युर्मजंवीरजस्तप्या सत्त्वादीनांविधा
 नंनष्टपूर्ववत्परिकीर्तितं. अजंनवद्रव्यसंयोगान्नवेत्रंपरमंम

तं एवं टंकारा कंकुशं रवतो रावराटिकाः॥ कासी संगैरि
 कंचोनि शुद्धिमायां त्रिनिश्रयान् मेवीक्षीरेण दरदमस्त
 वगैश्च भाविने॥ सप्तधा वाऽऽर्द्रकौर्द्वैः शुद्धे घालकुचां वृत्ता वेः
 तस्य सत्त्वं रसेन्द्रोस्ति डमस्त्यं त्रैतो हृतं॥ मायया नन्दुरागाश्चैव
 इति पूर्वमेव प्रदर्शिताः॥ त्रिपाठि देवकी नन्दनस्तनोर्दप्ययमस्य
 कृतो रसमानसे परसप्रक्रियायां द्वितीयो ध्याः॥ २ कुलात् वाल्मीकीय-१५
 मन्त्रिका धूमंगैरि कंचोष्टिका पटु॥ इत्येता मन्त्रिकाः पंचमन्त्रीरे
 र्वाऽऽरत्नालकैः॥ पिष्ट्वा कण्टकवे ध्यानि स्वरार्पणं त्राणि लेपये
 त्॥ पुटेत् पुटेर्कसंत्पान् नुनिर्वाने विंशदुत्पलेः॥ अधिकैर्वा
 धिकैर्हेम्निषा वधरोगा विवर्द्धने॥ इत्येवं पुटेनैर्पुत्तगा सम्यक्
 शुभ्रमन्त्रिकां चनं शिलसिन्दुरेयोश्चूरांसमयोरर्कदुग्धकैः
 सप्तधा भाविनं कृत्वा शोषयित्वा पुनः पुनः॥ ततस्तु गलिते हेम्नि
 कल्कोप्यं दीपते समः॥ पुनर्दूमैर्दन्ति तरां यथा कल्कोहि मस्म

रसमान. सात् एवं वरत्रयेः स्वराभितिः स्याद्भुजरापहा ससीसंकरोने
 ७ वधमापितरंजतंभृशं. जायतेदोषानिर्मक्तंकिंवाक्षारामृपा
 7 चित्तं मादिकेरागास्तृपिष्टुननारपत्रप्रलेपयेत् नक्षहिर्बलिता
 लाभ्यांष्टेः स्याद्भुजसममेहनत् स ह्यर्कदीरलवराकांजिवोत्त्वा
 मयप्रकं. लिप्ताप्रलाप्यनिर्गुडीरसेसिकंविष्णुप्रति. अतिपत्र
 मधश्चोर्द्धनामपत्रेषुगंधकं. दूरितंननसमंदघात्राम्रादिगुणं
 सेंधवं. नयोर्द्धमघोदत्वकपचीपत्रगंधमेत्. क्रमागितना
 त्रियामेनयावद्गंधतयोभवेत्. स्त्रंगशीतंनदुद्रुत्यपचेद्राष्ट्रीः
 फलाजुलेः. यामघयंतदुद्रुत्यपचेद्रात्रीकलजुलेः. यामघयं
 तदुद्रुत्यदालयित्वाविशेषयेत्. तत्रास्रंश्रियनेगतानिवाति
 दि= भ्रांत्यानिवर्जितं. कटुनिक्तंसासधुरकषायंशीतलंभवे
 त्. क्षयंपांडुकफं पित्रंमनुचिंधानुगंज्वरं. नाशयेत्कुष्ठमा
 शंरिसिदाहहैरिसायनं आश्रवत्शोधयंत्कांस्यंभर्तरीति

२४ मानः चैव जायते वैद्यजीवतं. द्वितीयादिपुटेतालं न देयं किंतु च
 ८ रोगोः प्रोक्तद्वेराचक्राभं कृत्वा शुष्कं पुटेदुधः. एवं जस्त
 ८ क्रियाकार्या किंतु लोहस्य पात्रके. अथाभारगर्जः स्याते
 ८ ब्रह्मदंडीरजः क्षिपेत्. अथ तथैव चित्वात्तूरां चित्वां शिने
 त्ति क्षिपेत्. मत्स्यात्रे विदुत्तनागो लोहदव्या प्रचालयेत्. या
 मेकेन भवेद्भस्म तत्तुल्या च मनः शिला. कांजिकेन द्रव्यां पिसू
 पुटेद्भजपुटेन च. स्वांगशीतं पुना पिसू शिला कांजिकेन च.
 पुनः पचेत् शिलान्तुल्यमेवं द्रव्यं पुटेर्दतिः. वंगवत्तु रागो मे
 हे विशोषादेह दार्ढ्यं कृत् त्रिमिर्गजपुटेर्नागो वासारसवि
 मर्दितः. अथ मांसशिला पुत्तास्तद्रजः सर्वकार्यं कृत्तुं भू
 भुजंगमगास्तिभ्यां तैहं पात्रविलेपयेत्. तत्र संविदुत्तेना
 गोवासापामार्गसंभवं. क्षारं विमिश्रयेद्वागस्त्रुत्तप्यां शं
 शनेः शनेः. ग्रहं पाचयेत्तुल्यं वासादव्यं विचटयत.

तत्तत्तुङ्ग्यतश्चूर्णवासस्तीरेर्विमर्दयेत्. पटेत्युक्तः समुद्रतः २
 तैरेवपरिमर्दयेत्. एवं सप्तपटेर्त्तगः सिंहरोजायते घ्रावं. रागो भवेत्
 तारस्य रंजनः सोहिवा नापित्तकपापहः. ग्रहरणीकुसुमुत्प्ला
 र्णो वरागशोषविद्यापहः. समुद्रफलक्षुर्यो तनागवंगो विमि
 श्रितोः. ध्रियेतां सर्वमेहघ्नो भवेतां देहपुष्टिदो तन्मृष्ट
 हस्तसंस्पृष्टः केवलोग्रजेरसः. सरसो घातव्यदेवुशस्यते
 नरसायने स्यात्तीक्ष्णकांतयोः शुद्धिरपसोऽप्यपुटोऽस्त्रिमिः.
 रंभाजलेन चृष्टस्य शिश्रुमूलत्वं बुद्ध्या. पुनस्तप्तं हि मीभूतं
 बालोकां बुध्नितद्रजः. भावितं मार्कवद्रौ वैः सप्तधा पुटितं.
 मत्स्यादी सलिलैस्तद्वरातीरैर्मृतं भवेत्. तत्कुष्ठन्दायमंदा
 ग्निपांडुकासादिका नादान्. ताप्रापत्यनुपातैः स्वैरिचैपली
 तैः सह. शुद्धिमायरायोरैकगुणैः मेतन्न हूयरां गोमूत्रे गलि
 तं लोहं भावितां दाडिमद्रवैः. मृतं स्यात्पुष्पद्रव्यैः पुटितं दण्डपं

रसमान.

तद्गो गरसेषुच. स्फुटीभविष्यानिश्रा

८ योमध्यखंडे विशेषतः. यववृद्धाप्रयोक्तव्यं हेमगुंजाष्ट

कावाधि. नारंजद्विगुरांलोहमन्यत्रुत्रिगुरांभवि. मध्यां

लो. मृतं हंचसवोप्यंसंपुटैदिपेत्. नुद्धाध्मातंचसंग्राह्यं रूपं वै.

पूर्वमानकं. तदालोहं मृताविद्यादन्यव्याभारयेत्पुनः गंध

कोनोत्थितं लोहं तस्य रवत्वे विमर्दयेत्. दिनेकं कन्यकाद्रा

वेरुद्रागजपुटे पचेत्. इत्थेवं सर्वधातूनां कर्तव्येयं निवृत्ति

तिः कृष्णांडं तिलैर्नैलंचमाघान्नं रजिकांजया. मधमसू

रसंचैव तप्येजलोहस्यसिबकः इति त्रिपाठिदेवकीनंदतसूत्रो

दयारामस्य कृतौ रसमानसे धातुवित्रयायां तृतीयो ध्यायः. ३

सिंहद्वयस्य भागैकां त्रिभावां मादिकस्य च. मातुलंगरसेर्भा

व्यंजं वीरस्परसेनवाधत्वा कटोहलोहेतलोहदव्याप्रचालये

त्. सिंहशामं भवेधावन्नावन्मृद्वगितनापचेत्. एवं मादिकसु

द्विस्थात्सर्वयोगेषु सज्जिता मादिकस्य चतुर्थ्यां शंगं चंदत्वा
 विमर्दयेत्. उनुवृकस्य तैलेन ततः कुर्यात्सुचाक्रिकां. शरा
 वसंपुटे कृत्वा पुटे झुजा पुटेन च. सिंदूराधमवेद्भस्मा मादिक
 स्य क्षयापहं स्वर्गमादिकवत्तेया प्रक्रियाभारमादि
 के. विमलापागुरगाः किंतु न्यूनाः स्मृता कमादिकान्तरः
 ताप्यं च विमलावेधा अभावे स्वार्हप्ययोः. एतयोनुपधा
 तत्वात्प्रयुंजंति न सर्वथा असूतवर्गं रगरवलितं स्नेहयुक्तं
 हित्त्यकं. दोलायां वाजिमूत्रस्य यो मूत्रे वापि पृष्ठे न मुचि
 गंधं कटासंयुक्तं लकुचद्रवभाविनं. पक्वांश्चिपलैस्तु
 त्यंतदुरगाः खपरीसमाः सज्जलेन त्यकेः सतं कटाह
 पाचितं मत्ताक्. धृष्टं च वह्निसंयोगाद्भ्रंभवति यामतः.
 कृत्वा कटोरिकान्तरं भंगानीरेति शिस्थिता. चंद्रांशु
 नादृष्टा सास्यादिव दौषापनोदिनी. न च स्थनीरपातेन

रसमान. सुगन्धपानेन वा भवेत् सिंहरंतिं बुकद्रुवेः पिष्ट्वा धर्मविशो

१० वयेत्. नक्तं तुलनेनोपेतं शुद्धं न द्रुगा रोपरां जंभरिनि

वुनीरेण कर्को घाम्नाद्वक्त्यवा. रंभाया वा जले पाच्यं व

खलं परिशुद्धये चपलः स्पाटिकश्चायः खंडुश्रीः स्निग्ध तेषां=

केगुरुः. त्रिदोषघ्नोऽनिदृष्टश्च प्रसवं धविधायकः त्रि।

प्राप्त्यलामितं नागं भानुदुग्धेन मर्दितं. विमर्द्य पुटयेत्ताव

धावत्कृष्यावशे धितं. तन्नत् पुटसहस्रेण क्षयमायानि

सर्वथा. चपलो यं समारब्धान्नो वार्त्तिकेर्नागसंभवः.

इत्थं हि चपलः कार्यो वंगस्यापि न संशयः. द्वयोर्मिश्रि

तयोर्एवं चपलः किल वरिष्ठः अक्षुण्णारैर्द्रुमेच्छिदं अ

क्षुण्णैस्त्रिस्त्रिंशो जले. निर्वीपयेदष्टवारं ततः सूक्ष्मं विचूर्णा

येत्. तच्चूर्णं मधुना लीट्य दुहंति सकामलं गोदुग्धेन

फलाभंगद्रुवेः पिष्ट्वा शिलाजम्बुः दिनैकं लोहजेपात्रे पाति

अङ्गिमसंशयं शिलयागंधनालाभ्यांमातुलुंगरसेनच. ७८
 नंहिशिलाधातुश्चियत्तेऽष्टकरंडकेः सविमंगलाधातुनं धुप
 डुर्मिलत्वात्रपद्मनि. प्रयाचिनामयाग्रंयेयदिस्थाचोस्थि
 लाजवत् पिष्टुंदावरावर्गयासास्तेनगिरिजादिकं. रुधा
 र्थोदरेध्मातुकोकिलैः सत्त्वमृच्छति मृतस्यसत्त्वहर
 रागमुपधातोर्नकारयेत्. तंशुद्धस्यप्रकर्तंवाएवंचोपर
 सस्यच बहवः सन्त्यभिदिता उपधातुपरसाः स्फुटं तेनुचो.
 तस्यलेयोक्त्यानाऽशुद्धादोषदाः धांयिन् येषांशोधन कः
 मंत्रोक्तान्तेसंशोधयेवमारयेत् सत्त्वंवापिगृहीतव्यंन.
 सत्त्वस्यहिमारां इतित्रिपाठिदेवकीनंदनस्तनोर्दया
 रामस्यकृतौरसमानसेउपधातुप्रक्रियायांचतुर्थोऽध्यायः ४
 शुद्धेन्माणिक्वमत्तेनजयंत्यद्विप्रमोक्तिकं. दारांबुवाप्र
 बालानिगवांडुधेतनापत्रार्त्तकं. ७९परागंचसंधानैः कु

रसमान.

११

11

लक्ष्यकायसंयुतेः तंडुलीपरसैर्वज्रं नीलं नीली रसेन च. रो
चनाद्भिस्तु गोमेदं वेदूर्यं त्रिफलां बुना. रत्नानि तत्त्वभावे
तस्य फ्रान्तेषां नुशोभनं. ग्राणाधिक्यायसंप्रोक्तं चेच्छयात्ता
नियोजयेत्. लकुचद्वयसंपिष्टाशिलागंधकनालकैः. त्रियं
नैसर्वरत्नानि विना कजं पुटाष्टकात् हिंशुसैंधवसंयुक्तं का
येकौ लयजेदिपेत्. तप्तं तप्तं पुनर्वज्रं भूयाच्चूरां त्रिसप्तधा
रसे पत्रं भवेद्वज्रं रसः सोऽमृतमुच्यते. भस्मीभावगतं पुत्ता
वत्कुरुते तन्ने श्रुत्य भूत्रेणावेक्रां तं तप्तं संचयं त्रिसप्तधा.
पंचांगोत्तरवारुणाया लिप्तं भूयागतं पुटेः. कुंजरारब्धेः ७
टैर्मृत्युसंप्रयाति च सप्तभिः भस्मीभूतं तनुवेक्रां तं वज्रस्था
नेनियोजयेत् रत्नानि चोपरत्नानि च क्षुप्याणि सरां
सिच. शीतलानि कयायाणि मधुराणि धत्तानि तन्.
धत्तानि मंगलान्यायुस्तुष्टिपुष्टिकराणि च. ग्रहातद्भी

विषयेत्यप्यापसंज्ञापसिद्धिच. वैक्रांतः सूर्यक्रांतश्च
 चंद्रक्रांतश्च येवच. राजवर्जो लालचूनी धिरोज्ज्वल्यस्तथा
 परं. मुक्ताभुक्तिस्तप्याशंखः कूर्पूराश्माकांचजाः. ३
 परत्नेषु गणितायेचान्ये चं वकादयः. महारत्नगुरोर्हि
 नास्तेषां वैक्रांतवद्विधिः. इति देवकीनंदनत्रिपाठि
 सूत्रोदयारासस्य कृतो रसमानसेरत्नोपरत्नप्रक्रिया
 ध्यायं च मोऽध्यायः. ५ वधनागश्च हरिद्रुतकुक्कुटश्च
 प्रदीपनः. सौराष्ट्रिकशृंगिकश्च कालकडस्तथेवच. हालाह
 लो ब्रह्मपुत्रो विषमिदाश्च मीनव ये दुर्गरा विषे भुक्ते स्पु
 ह्नि विषो धतेः. तस्माद्विषं प्रयोगेषु शो धितं योजयेद्भि
 षकं सामान्यविषजानीतांगो दुग्धे गोक्षले यवा. दोला
 यां स्वेदनाच्छुद्धिर्मरिचैश्चं करोतवा तदान्नव्यंतदानव्यं
 विषं प्राणाहरैकचित्. भुङ्क्ते यो गेः प्रयोक्तव्यं सद्यः प्रत्यय

रसमान. कारकं अर्कसेकुंडधनूरलांगलीकरवीरकाः. गुंजाऽहि

१२ फेरान्जोपालविषमृष्ट्यादयस्त्वमी. प्रोक्ताऽपविद्येनेषां

पुद्गिर्विषवहृद्यतां अनिमान्त्रांविद्येभुक्तेवमनंकारये

12 त्वरा. पाययेदप्यजादुग्धयावदांतिर्नजायते अत्रमंत्रं

‘लिरवाम्येकंगारुडंसिद्धभाषितं. येननिर्विषतामेति

सर्पादिविषपीडितः. ओं नमः प्रचंडायै गरुडायपदि

सजायविस्मवाहवायविननासजाय हेगरुड २ काश्यप

पसुत २ वेननेय २ नादय स्वराविजुं चंचुवज्जंतडवज्जंत

खप्रहरणाय. अनंतवासकिन दकककोटिकपय

महापद्मशंखपालकालिकजयविजयमहानागका

लडचंरतीयमूषकविषप्रहरणाय हन २ धुन २ शी

चक्रं २ आवेशं ठः ठः हे श्री गरुडाय नमः मंत्रागानेन

मंत्रज्ञोजलं बुलुकमान्त्रकं. सप्तवाराभिजितं नृपायये

३

५ तचेन्नतः सर्पादिविवेगेन सद्यो निर्विवेकता भवेत्.
 त्रिवारमेव पानीयं दानं व्यंनपि वेद्यादिः. मुखमध्यो
 दासेकः कर्तव्यस्तुल्यस्य हि. अथवा भक्तकेतस्य
 तर्जन्त्यान्नाद्ये दुधः. त्रिवारं मन्त्रं सर्वं तु निर्विवेको भवति
 क्षणान् गृहीयात्कांचयन्नेरा विवस्वदङ्गुलसन्तव
 न्. तैलं तेन रसो मर्धः दुत्कारि समहान भवेत्. एवं
 धनू रवीजादेस्तैलं ग्राह्यं विधानतः. योगे सर्वत्र युंजीत
 प्रोक्तमानेन नान्यथा वद्धू रन्वक्वायेण भगंसां
 स्वेद्यशोषयेत्. गोदुग्धभावनं दत्त्वा सुयुक्तं सर्वत्र यो
 जयेत्. अस्मिन् कारणे वदयेत् शुद्धस्तस्य मारकाः.
 ओषधीस्ताः समस्ता वा व्यस्ता वा सिद्धसंभवाः.
 गंधा विना पिपाः सन्तं द्रव्यं येषु पयागुरोः मेघनादो
 वज्रवह्नी देवदाली च चित्रकं. वलाशुंठी जयंती च वाको

राममान. टीच पुनर्णावा. कडुतुंवीकंदरं ^{गईसले} मालुपुनंग जमुडिका. के२
 १३ ^{नदरी} शगतवमरताकदकन्यकाचक्रमदकं. ^{नरुस} स्तूर्याबिर्नः ^{मली} काकामा
 १३ चीगुंजाविगुंडिकानप्या. लंगलीसहेदेवीचगोलुरंकाकमंडि
 का. जान्नीलजालुपुडुकेहंसपादभंगराजकं. ब्रह्मवीजंचमूं
 धात्रीनागवह्नीवरीतप्यास्तुर्ध्वकडुगंधलली धनुरोगिरि
 करिका. गोपालांकोठकाधाश्रसंत्यन्याश्रयहोषधीः
 अप्रसूतगवांमूत्रैः पेयपेडुगंधमूलिकां. तद्वैर्मर्दयेत्तरतंण ^न
 वह्नीनत्वमाश्रयान्. भूधराख्येपुटेपाच्यादशधाभस्मजड
 वेत्. द्वैः पुनः पुनर्मर्चः एवंभस्मभवेद्रुसः तारोपिविववत्स
 तकार्येषुप्रतिष्ठजितः. अतस्तत्कल्पनात्रैवप्रोच्यतेनानि
 विस्तार. तारवृत्तस्यकाष्टारिभुक्तान्यग्नौप्रदीपयेत्.
 नीत्यातद्रस्ममरत्पात्रैश्चिह्नानीरेचनगुरो. विमर्चधारयेद्वा
 त्रौप्रातस्वर्चजलंनयेत्. तन्नीरेक्षाप्ययेद्वह्नौयावत्सर्ववि

शुष्यन्ति. ततः कदाहोडुद्रायक्षारोग्याद्यः सिताप्रभः. २१
 राविन्नपरिसर्पन्वातयोगेनियोजयेत्. अथवाहंडिकाया
 तदारकाद्यं संकुट्टितं. बुल्ल्यामारोप्यनदधो हठाग्रेः दार
 माहरेत्. तलनच पुनः पिंडं विधाय ज्वालयेत्तले. वनिहृष्टं
 प्रकारेण दारशुद्धिः प्रजायेते तवसारयवक्षारस्फटिका
 दिभिरेवः काचवकयत्रैः. बहुधा त्पजानित्यसत्त्वं तद्भिः
 हाद्रावकं नाम. तस्मिन्निमग्नममृतं वीजं वृत्तासत्त्वं मन्त्र
 योगेन. ग्रसतिरसं दोगर्भं दृवन्ति दुरायोपमुपदेशः. उपरसर
 सलोहान्यप्यरभान्यपिनन्नं चूरा मृत्तानि. पुटमावन
 संयोगैर्व्याधिहराणीति सबलश्लाघार्थः. इति त्रिपा
 ठिदवकीर्तनं दनस्तुने दयारामस्य कृतौ रसमानसेविये
 विवसिद्वैयधिद्वारप्रक्रियायां षष्ठोऽध्यायः ६ षड्जः
 सर्वपः प्रोक्तस्ते यद्भिस्तयवः स्मृतः. गुंजायवे भवित्यद्भि

२. मा.

२४

14

निष्पावस्तुदिगुंजकः. स्यादुंजात्रितयं वलोहो वलोमाव
उच्यते. किंवागुंजाभिष्टुभिस्सप्रभिर्वा भवेत्तुक्चिन्.
होमाद्यौ धराणां तेदशाणां निष्कः कलांशता. निष्कद्वयं
तुवट्कं सचकोलक इति. स्यात्कोलात्रितयं त्रोलः कर्ष
निष्कचतुष्टयं. अक्षपितुः पाणिनालं किंचिन्निंदुष्पाणिनं.
विडालपदकं चैव तस्याद्योडाशिका मता. करमध्योहंसप
दंसवर्णकवलग्रहः. उडुंवरंचपययिः कर्ष एव निगद्यते.
कर्षद्वयं भवेत्तुशक्तिः शक्तिभ्यां तु पलं भवेत्. तदेव क
चित्तं मुष्टिः प्रकुंचं विल्वमिन्पित्तलद्वयं तु प्रस्टमिस्तद्व
कुड्यो जलिः. कुड्यो मानिकातो स्यात्प्रस्यं देमानिके
स्मृतं. प्रस्यद्वयं उभौ नो दोषात्रकद्वयमाट्कं. ते अतुर्भि
र्चटोत्मानतत्त्वतर्मराभूर्पकाः. द्रोणास्यसहिषर्षायाः
पलानां शतकं तुला. रसोपयोगिकं मानमातमिदम्

तं रसार्णवात् इति त्रिपाठिदेवकीनेदन्सूतोदियारा
 मस्य कृतोरसमानसेप्रथमखंडः अथ मध्यमखंडः ज्व
 रस्वरक्तपित्तस्य कासस्य श्वासहृत्कयोः वैश्वर्यस्य क्षयस्य
 पित्तपाण्डुरचित्तप्रसेकयोः चर्दिहृद्गोषोष्णवत्त्विमयो
 द्वेदर्शसां उदावर्तगमिसाराणां ग्रहरापत्तिप्रवाहिराणां
 विसर्च्यामग्निमांघस्य मूत्रकृच्छ्राश्मरीजुजां मेहस्य सो
 मरोगस्य पिडकानां च विदुधेः गुल्मश्लीपद्वद्विनां
 लानां मुदरस्य च पांडुशोथविसर्प्याशागंकृच्छ्रश्चित्रन
 भस्वजां आवृत्तानां मध्यखंडे रसालेरव्यामया धुना
 शोथमुत्तरखंडे च विलिरव्यामइतः परं स्वेदाविरोधः संताप
 सर्वांगग्रहरां नप्या ७ गणपद्यत्र रोगेत्तु सज्वरोन्मुपदिश्यते
 पुंसोदक्षिराहस्तस्य स्त्रियो वामकरस्य तु अंगुष्ठमूलगां
 नाडीमातामिहृदयाश्रितां वेद्योऽंगुलीभिस्त्रिभिर्दोषज्ञा

२. मात. नायसंस्पृशेत्. अरादिसर्वरोगेषु सुखदुःखनिवेदिनी.
 १५ सद्यः स्वात्तस्य भुक्तस्य दुर्लभमानपशीलिनः व्यायामिन
 १५ अस्यस्यसम्यक्ताडीनवध्यने वान्नाधिके भवेत्ताडीप्र
 व्यक्तानर्जुनीनले. पित्रे व्यक्ततामध्यमायां नर्जुनीयांगुलि
 गावके. नर्जुनीमध्यमामध्ये वान्नाधिके स्फुटा. च वान्ना
 नामिकायां नर्जुनीयां वान्नाकफे भवेत्. अनामिकामध्य व्यक्ता
 मयोस्फुटयपित्रकफे भवेत्. अंगुलित्रितये व्यक्ता त्रिदो
 यान्स्यात्तु विज्ञाननां वान्नाद्वक्त्रगतिर्माडी पिता दुर्लभ
 गामिनी. कफान्मंदगतिज्ञेया सन्निपात्ता दतिदुता. वक्त्रमु
 त्कृत्य चलनिवान्नाधिके चसा. वह्नेद्वक्त्रं च मंदं च वान्ना
 प्लेयाधिके नप्या. उत्कृत्य मंदं वह्निमुखः पित्रकफे पि
 के. कामान्क्रोधाद्वेगवह्नीणा चिन्ता भयकृता. मंदगतेः
 क्षीणा धातोश्च संचमंदता भवेत्. चपला ह्यधितस्य स्यात्

प्रस्यवहनिस्त्रिपराः सखितस्वस्थिरोत्तेषानप्यावलवन्ती।
 मन्त्राः अस्रक्पूर्णाभवेसोऽस्मदुर्वीसामागरीयंसी ज्ञेवोर्न
 धामिनीसोऽस्मादिगवन्तीभवेत्। स्थित्वास्थित्वाचलनिषा
 साहंतिस्थातनश्च्युताः अनिदीरागचशीतान्चजीविनं
 न्यस्येष्टायः वहन्तेचैकमानेनविंशद्वारंयदापुनः स्वस्थाने
 चेवनिपन्नंरोगीजीवन्तिनान्यप्या शिघ्रावाडीमलापा
 नेदिनाऽर्द्धनिऽतिसमञ्जरः दिनैकंजीविनंनस्यदिनीचेमि
 यन्नेध्रवं मरणोऽमरुकस्येधगातिरेकदिनेमचः इत्यंता
 दीयारिज्ञानंयोगिनामापिदुर्लभं किंपुनः स्थूलबुद्धीनाम
 नभ्यासवन्ताभिदं तंदांतालाप्रसेकश्चस्तधनाक्षत्प्रना
 शनाः हृत्तासोमूत्रभूयस्त्वंनन्तमञ्जरलक्षणं आसन्न
 रात्रंनरुणंभ्रमाहुर्मनीषिणः मध्यंघोषशरात्रंनजीर्णजि
 रमन्तःपरंश्वासोमूर्ध्निःरुचिः छर्दितस्माऽनीसारविद्रुसः

जेपालंक्रमवर्द्धितं. तीरसेनसंविध्यवटीगुजामिनाकृता. प्रभाते
 स्निग्धयासाधुमशित्नाशीतवाणिगा. एकेनदिवसेनेषानवज्वा
 रहरीभवेत्. पंचगव्येनसंस्वेद्यशरीकुर्याद्यज्ञिकिकां. ततोह
 वगदशधाक्षारवर्गेत्रिधापुनः. ततःकुमारिकाद्रावेत्ततोभ
 स्मजलेपिचएवमंत्रतज्जपालंमुद्रकृत्वाप्रयोजयेत्. दारुमृगी
 शिखिग्रीवंसकंचष्टयकष्टयक. टंकत्रयानुमानेनगृही
 त्वाकतकद्वैः. मर्दयेत्त्रिदिनंकार्यविटीचराकमात्रया. म
 रिचैरेकविंशत्यासप्तभिस्तुलीदलेः. खाद्वटीद्वयंपप्यंडु
 ग्धपप्यंसशर्करं. तुरुणामध्यमंजीराहृत्यात्सर्वज्वरंध्रवं
 ष्टुंगीविषंसर्पविषंसृजंगंधंसमांशकं. संमर्धन्यस्यमृ
 न्यान्नजलदेशोनिधापयेत्. एकविंशदिनैःसिद्धगुंजेकांस
 धृतंननो. अभ्यंगान्नाशयेत्सर्वान्नवांश्वविधज्वरान्
 रोमवेधीरसहतिनादोःसर्पगणानिव तवज्वरेदिवेस्य

रसमान.

१७

१७

माः

प्रज्ञानदुर्भोज्यमेयुनं. ज्वरमुक्तो न सेवेत यावन्नवलवा
न भवेत्. दोषोऽल्पोऽहिनसंभूतो ज्वरो न स्पृष्टस्य वा पुनः.
धातुमन्यतमं प्राप्य करोति विषमं ज्वरं यः स्यादानीपता
न कलान्शीतोऽस्याभ्यां न ये वृक्ष. वेगनश्वापि विषमो
ज्वरः स विषमः स्मृतः. आरम्भाद्विषमो यस्तु पञ्चवादे
धर्मगत्रिकः. क्षीणस्य चानि रूक्षस्य गंभीराय स्य हन्ति न
स्तनं गंधं विषं चेति शारंगे केकं त्रिशाणिकं. दूराधि
नूखी जारगां सर्वमेव न मर्दयेत्. तस्माद्विगृहीतं व्योहं
दूरां सर्वं विमिश्रयेत्. देयो ज्वीरमज्जाद्विगृहीतं कस्परसं
नया. महाज्वरां कुशोनाम द्विगुंजो ज्वरनाशनः. एका
हिकं व्याहिकं च नृनीयकचतुर्थको. विषमं पन्निदोषो
न्यं हनि संज्ञाकादिकं रसकंदरदं नालसोमलसारमेव च.
सर्वसंमर्दनं कारवह्नीजो येन भावित. सितपाचार्द्रवह्नी

तत्र शीतं ज्वरमयो हन्ति. पथ्यं दुग्धोदनं देयं सर्वमस्मादि
 कं न्यजेत्. भैरवो यं रसः ख्यातः पञ्चमैत्संनिपानजित्.
 पीप्यलीमधुसंयोगाच्च जीराज्वरविनाशानः त्रयः प्र
 कुपित्नादोषादुरस्त्रेजोनुगामृशं. आमाविवद्वाग्राधि
 नाबुद्धीद्विपमनोगन्ताः. जनयन्ति महाघोरमभिन्यास
 ज्वरं दृढं. तेन संजायते रोगी गत सर्वे द्विषा क्रियः. प्रत्या
 ख्येयः सभूषिष्ठैः कश्चिदेवात्र सिध्यति सप्तमीदिगुणा
 पावन्नवम्येकादशीतथा. एषान्निदोषमर्यादामोक्षा
 पचवधाय च संनिपानज्वरस्यांते कर्त्तव्यं मूले इति दारु
 राः. शोषः संजायते तेन कश्चिदेव प्रमुच्यते मृताऽप्यो
 भार्कवंगानां मुहुरारदगंधयोः. पंचविंशतिभागाः स्युः
 ६०
 १००
 पृथक् पंचविषस्य च. तत्र सादरतः पंचभागाद्वादशदं
 करान्. भानयो भानुमूलस्य भावयेत्कन्यकाद्रवेः. १

रसमान. कविंशान्निवारंचनावदुर्द्वैजैरसैः. सप्तधा धूर्तनैलेन
 १८ नः कन्या रसेन च. काचकूप्यां संतुष्टा तु कायेन गंगे च
 १८ न. यामं द्वाविंशकं यावत्स्वांगशीतं न दुहरेत्. गुंजं दयं
 त्रयं वापि यं व्यायोग्यं च भक्षयेत् संनिपातज्वरं हन्ति रा
 जयक्ष्मा रोगमुद्भूतं. रोगव्रत्तास्त्रयमध्वर्युसत्रमोयं महारसः
 ब्रह्मा मपि च द्यामि सधः प्रत्ययकारकं. भस्मस्त्रयं त्रि
 धा गंधं तत्र समं गरलं च हेः. त्रिभिः समं विषं योज्यं मरि
 चं सर्वं नृत्पकं. वाराहको किमहि वपि नैः सप्तविधा विंश
 लांगल्या देवदाल्या च ज्वाला मुख्या दुर्द्वैकदेवेः. एकविंश
 नि धामा व्यं प्रत्येका धर्म प्रमो विनं. विगुं जामा त्रनस्ये न
 मृत्तमुप्याययेत् ध्रुवं. दध्मन्नं सधत्तं पप्यं उपचाराश्चः
 शीतलाः. अमिन्या सगदधो यमसा ध्यमपि सांधयेत्.
 अस्थिभूतानि सर्वाणि तापपत्येव सर्वथा खंडीकृत्य

विष्वक् समसाः कडुग्रे इत्यभाङ्के. सक्काजिके सगरलेन्दो
 ह्याचुल्लानिवेशयेत्. सप्ताह्नः समुद्रज्यस्तद्वाचुराणि कृ
 नेचनन्. सूचिकाभरणानामस्सोगुन्ननमोमुवि. संज्ञा
 कां ताशविचेषुचवलंभोजिकयेधितः. ब्रह्मरंघ्रेद्यर्षणीयो
 रणा. महामोहप्रतापानः. पलेकं भावयन्नालिकुष्मांडकफलद्र
 येः. त्रिसप्तकत्वमूरार्गाद्विसप्तकत्वार्कटकारसेः. चतुष्पाणा
 इहिनिर्मोकंमुक्तं कृप्यां निरोधयेत्. विषवेदालुकायन्त्रे
 दशप्रहरंजनः. स्वांगशीनं समुद्रज्यद्विपाणां नृत्यकर
 दियेत्. अंजनान्त्सोज्वरं हंति साज्योगुंजामिन्नोरसः. ना
 म्नाद्विनारीनाटशः कृपयाशं करोदितः. इत्यंदिङ्मात्रमुदि
 रंज्वरे रसचिकित्सितं. सप्तन्ययं सानुभवं संप्रदायाङ्गुरो रपि
 शक्तिविषादिदेवकीनंदनसूतोदियारामस्य कृतो रसमान
 नरुराजीर्वाविषमसंनिपातज्वरं प्रति क्रियायां सप्तमोऽध्यायः ३

रस मा.

२६

१९

पित्तं विदग्धं स्वगुरोर्विहृत्याशुशोणितं. तद्दृष्ट्वा धोवितै
र्यातिरक्तपित्तं न द्रव्यते. ऊर्द्धसाध्यमधोपाप्यमसाध्यमु
भयानुगं. व्याधिभिः दीरादेहस्य दृष्ट्वा न श्रतश्च यत्
पारदस्येकभागः स्याद्भागैको लोहभस्मनः. गंधस्य दोद
विहृत्य लेपयेत्कदलीदले. तत्रः शुक्रं च संचूर्य भावये
त्वरसेः पृथक्. मिर्गुडी विजयागस्त्यभांगी मुडी वराडुजैः.
व्योषकन्याट्ठूयोत्प्रेष्युं शंगंधकं दिपेत्. तत्रो मृदु
टं पक्वो जायते पथ्यं दीप्सः. स्तूपित्री निवेन सवोलाप
थ्यं दीप्सं. वासाद्रस्ताभया काप्यां विवेन्य आनसश
र्वरं. स्वत्वानुपानसहिता सर्वरोगहराप्यसौ. नां वृलीप
त्रसहिता कासश्चासहरापरा सूतगंधमयश्चूरं निवे
चात्रिफलं बुना. समर्धसंपुटे रुध्राभूधरे उटितं नतः.
लोहपात्रे वरातीरे पक्वंगीमयवन्निना. रात्रौ पुन्यं डार्तं.

जैकरंक्तपित्तं व्यपोहति. रात्रौ पिवेद्भुवां दीरं सुधानिपि
 रसेभ्यस्तं. प्राशो ह्युदावं संयुस्य यद्भुवं मयस्य र्थति. नदा
 संजायते कासः कंदू ह्यवाभि कर्षणः. ज्वरौ रोचकदंष्ट्रा
 संस्वरं भेदक्षणादयः. भवंत्सु पेक्षया यस्यान्तस्मान्तर
 पाजयेत्. यद्विभ्रां क्षतिनां कासः दीणानां देहमाश
 नः. रक्तानिष्टी विनां चैव वद्वानां चापि दुस्तरः रसगं
 धकराणां पथ्या कलि दुफलवासकाः. भांगी चिनि क्र
 माद्दुर्मेतद्भूजद्रुवैः. पिष्टुं विंशतिवारं न त्कुर्वन्तौ द्वे
 रागोलकान्. कर्षप्रभाशानेन स्य न मेकं प्रातः दुत्थि
 तः. अघात्मा वत्रयं तु द्वाक्ताप्यं दशाकराण्युजं. पिवेत्
 दनुकासाच्च आसाच्च पविमुच्यते. भागोत्तरो यं वटकः
 कफघ्नो विधुनो मुखे रसगंधा विषं शुद्धं मृतलो हं चटं क
 रां रास्ता विडंगान्निफलां देवदारुकदुत्रयं. अमृतापत्र

रसमा. केचैवसमं सर्वविचारायेन. तत्तीढं मधुनासां द्विआर्द्रको
 २. वाविटीकृतं. त्रिगुंजं सर्वकासघ्नं चरारोचकमेतन्मुत्र म
 मृत्तार्णवनामायं कफरोगेऽप्यधंसः शुक्लरक्तं हि धागं
 २० धं कुर्यात्तवत्वेन कजुली. दधोः समं तीक्ष्णं चूर्णं मर्दये
 त्कन्यकाद्वेः. क्षियाममानये गोलेनामृपात्रे निधारये
 त. आच्छाधेरं उपत्रैस्तत दुहं यामयुमतः. धान्यराशौ म
 सेत्यश्वादृष्टं त्रासन्नं दुहरेत्. संचरार्थं गालयेदस्त्रैः वारित
 रं भवेत्. त्रिकटुत्रिफलेलाभिजीनीफललवंगकोः. मध
 भागोऽभिनेरेतैः समं एष रसो भवेत्. तिक्कध्यासितं नि
 त्यं मधुना सह लेहयेत् स्वयमग्निरसोऽन्नामृत्वाकाशरक्षाप
 जरायुः मथ्युतं स्निग्धमधुरं दिवा स्वापं ययोदधिः पि
 द्धानं पायसादीनि कासी धूमं च वर्जयेत्. ह्यम्भोपरुद्धः
 पवनः प्राप्य नाडी पुरोगतो. आमायस्यः कुरुते श्वासि
 ३१

कांताः यो मस्महि क्तातापंचानां शमनं स्मृतं. दशमोऽद्वैत
 लपुनं स्मृतं हि क्तातापञ्चपन्न. आसकासहः सर्वोऽस्मिन्
 त्रापियुज्यते इति त्रिपाठिदेवकीनंदनसूनो देवक्यास्य
 कृतो रसमानस रक्तपित्तकासम्बासहिक्ताग्नित्रिभिर्मया
 अष्टमोऽध्यायः ८॥ श्लेषाधिक्याद्यवापाधेः पांडुरो
 यस्तु भुव्यति. कासम्बासादिनोरक्तं च मेन भुक्ते दरगो
 र्वरी. अग्निमांघन्यवापुक्तोतिरभुर्मासलो लुपः. विस्वरः
 सुदिमां नदीनः सज्ञेयः दायपीडितः. सर्वेदं द्विस्त्रिभिर्वपि
 लिंगैर्मांसवलक्षणे. पुक्तोवर्षाश्चाकिन्स्यस्तु सर्वरूपोऽप्य
 तोन्यथा. महाशनिंदीयसारा. मनीसारनिपीडित. भू
 तमूयकोदरंचैव यद्विभयां परिक्रियेत्. सत्कादिमन्त्रे
 स्मरं उद्भिश्चासनिपीडितं. कथेन बहूमे हंतं यत्मा हंतो हन्त
 तव. सत्काद्यादाशकं हेमतपोः पिंडीधौ धापच. तयो

रोगं सुदुःसहं. महोर्ध्वश्चिन्नम. यवाक्षुद्रभेदैः संपंचधा.
 सुदुःसाध्यतरसौषांजमकः शुष्क उच्यते. त्रयश्वासान्
 सिद्धं नितमर्को दुर्वलस्य च रसगंधविषं चैवं टंकरां च
 मतः शिला. एतानि टंका ग्राहि मरिचं चाष्ट टंकरां.
 एकैक मरिचं दत्त्वा रवत्वे स हृत्सं विमर्दयेत्. त्रिकाटु टंका त्रि-
 यद्वं च दत्त्वा यथा विमर्दयेत्. सर्वमेवात्र संयोज्य वाच र
 कृष्यां विनित्तिपेत्. आसेकासे च मर्दे ग्नेन न्यायेन म
 येषु च. गुंता मात्रं प्रदानं परराखंडेन धीमता संनिषा
 ने च मूर्च्छायां अथ स्मारेत्तथैव च. अति मोहत्वा यत्र त
 शयं दद्याद्विचक्षणाः. रसः श्वासकुडारोप सर्वश्वासं विकार
 जितं न हृत्सं न चालिनापि समेन च. न हृत्सं शिवा नालेन शि
 लया नालकाद्र्या. विधाय कज्जली प्लवङ्गां मृदी कज्जली सं
 निभां. यंत्रा ध्याप विनिर्दिष्ट गमयंत्रोदरंतरे. तत्र पात्रा

श्रुत्वं सस्तेः

रसमान.

२१

२२

लिंगार्थयेराविनिदिहेत्. प्रकयेव्यामपर्यंतं स्कांगशी
नंसमुद्रेत्. कराममधुपुनंनस्यकिंवाक्षारार्द्रवारिणा
वसुधयमिमंलीढं प्रासरोगंकफामयं. कासाग्निमोघ
गुदजपादुमूलाननेकाशः. कोष्ठहीनोरसोवातंसोमना
प्योनिहंतिच. यदिवांतिर्भवेदस्मादद्रुमं पकमिश्रितम्.
धृष्टं सरणतोयेमस्तरणस्यंगजेपुटेत्. अथानाद्रुमा
नक्रुद्रानरहिताः पंचकाफान्विताः. अत्रजायमलाक्षुद्रा
गंभीरामहर्जीतिच. अग्निसंचितदोषस्यमत्तयेदकृश
स्यच. व्याधिभिः क्षीणदेहस्यवृद्धस्यानिव्यवायिनः.
आसांपाकापिचोत्पन्नाहिक्काहंत्याशुजीवितं. जमिका
चप्रलापान्निमोहन्तस्मासमन्विता यत्किंचित्कफावा
तप्रमूर्च्छाधम्रशोथनं. भेदजंचान्नपानंचहिक्काश्वा
सेचकासियुः दशमूलोक्तवायेरणमधुनाचसमन्वितं.

येन. वरादीः परयेनेन छागी दीरेण टंकरां. विद्यानेन
 खंरुष्टुष्टुङ्गाडेनाम्नधारयेन. ननोगजपुटेपन्काचूर्णि
 येनखांगशीमलं. रसोराजमृगांकोपंचनर्गुजः सधोपहः.
 मरिचैस्तुलविंशत्याकलागभिर्दशांभिसुप्या. मधुनासर्पि
 वावापिदृष्टादिपंसंबुधैः. अनेननश्यतिक्षिप्रवान्तस्ते
 व्यसमृद्भवः. रसं वज्रं हेमनारं नागलो हं वनाम्रकं. नल्पां
 शंमारितं योज्यं मृत्तामां दिकविद्रुमं. राजावर्तचिवैत्रांतं
 गोमेदं पुष्परागकं. शंखं चतुल्यं नल्पां शंसप्ताहं चित्रक
 द्वैः. मर्दयित्वा विचूर्णयिष्यतेनाम्रप्यवरुटकान्. टंक
 रां विद्रुगधेनापिद्यानेन उरां चरेत्. मृङ्गाडेनाम्रसं
 यं च्यसम्यग्गजपुटेपचेत्. आसपचूर्णयित्सम्यक्कानि
 गुंजाः सप्तभावनाः. आर्द्रकस्य रसैः सप्तचित्रकैश्चैक
 विंशतिः. द्वैर्भावांतनः श्वकंदेयगुंजाचतुष्टयं. तयोरो

धः

रसमा

२३

२७

गान्तिहन्त्याम्रसन्त्याशिव स्वांनैकं योजयेन्पिप्लीक्षौद्वैः
 सद्यन्तेर्मरिचेऽश्रवा चिन्तामणिस्तोनाम्ना सर्वरोगह
 रौप्ययं शोघनिहन्त्यान्तहसावल्पोचुष्यो रसायनं म
 लायनं बलं पुंसां सन्कायनं च जीवनं अतो विशेषात्सं
 रक्षेद्यक्षिणोमलरेतसी दोषावातादयः कुक्षाः स्वरना
 डीषु संस्थिताः हृत्पुंस्वरं क्षयाद्वातो रक्तपामे दोन्वयाद
 पि वृद्धक्षीणा कृशस्याप्यं चिरजोयः सहोन्मिन्नः मेदस्वि
 तस्त्रिदोषोत्पः स्वरभंगो न सिद्धानि ब्राह्मीबिक्वाभया
 वासापिप्लीमधुमिश्चिन्नः स्तः प्रयोगो हन्ति स्वरभंग
 न संशयः प्राप्तिं ननु मुखे चान्धं यन्नना स्वादूते नरः अरो
 चकसावितेयो भक्तदेषमनः शृणु चिन्तयित्वा समनुसा
 दृष्ट्वा स्पष्ट्वा च भोजनं देवमायानियोज्यतो भक्तदेष उच्यते
 कृपितस्वभयार्त्तस्य न प्या भक्त निरोधतः यन्नेनाकेभ

वेनश्च द्रासोऽभक्त छंद उच्यते प्रसेकोपि भवेदेवं तत्र नि
 स्तीवते मुहुः० भवेन्नैक रसं वा कुंभं चोच्छान्तं तस्या भवेत्
 अरोचकादयो दोषैर्जिह्वा रुदय संश्रितैः० संतिपात्तेन मन
 सः सत्तायेन क्षयेण च स्तुतमस्माभ्रलोहानिमर्दयेन्मातु
 लंगकेः० धान्येलाशकराजजीमुस्तकां लोहकैस्तप्या० भा
 वयेद्धलपुगलं वितरेत्तमधुसंयुतं० अरोचक द्वांतरविः स्तुतो
 यं भवेद्वोदितः निहंत्यादरुचिं स्तुते स्तिन्निडीकगुडोषणाप
 रूपाज्जाजिरुधकं मृदीकादौ द्रुदाडिमं तिन्निर्वाङ्करसौषौ
 नौ भोजने उचिकारकौ० हरेते रुचि रोगादीन् हिङ्गुसैंधमि
 श्रितौ क्रव्यादनामाचरसः प्रशस्तौऽत्र विशेषतः यवा
 नीखा उवंचूर्णं सर्वा रोचक नाशानं इति त्रिपाठिदेवकी
 नंदनस्तुनोदयारामस्य कृतौ रसमानसेयत्तमस्वरभेदारो
 चक प्राप्ति क्रियायां नवमोऽध्यायः ८ दृष्टादयन्ताननं वे

रसमा. गेरद्वैतगभंजनेः. निरुच्यते छर्दिरिति दोषो वक्तुं प्रधानितः
 २४ कासः स्वासोज्वरस्तस्माद्विषादो विषयमेव च. हृद्रोगस्तम
 २५ कश्चैव ज्ञेयाः छर्दिरुपद्रवाः. क्षीरास्पानिप्रसक्तायायास्तो
 पद्रवसंयुता. साचौद्रिकं पूयमसृग्गवमंनंमारयत्यसौ अ
 ज्ञाज्ञाधान्यपथ्याभिः सक्षौद्राभिः कटुत्रिकैः. सभिः साङ्गै
 भस्मस्मः सेव्योवातिप्रशान्तये. पिप्पलक्षारपानीषी
 नंवातिप्रशान्तिकृत् अथः शंखवलीरुतः स्वल्पतुल्यं
 विमर्दिनः. कन्याकनकचंगेरिस्वरसैर्गैलिकीकृतः
 सप्तमृत्कार्पटैर्लिप्तः पुटितोवातिहंरसः. धिवलः कृमि
 रोगेपिसाजमोदः सवेद्यकः. मधुना सहितोलीटः छ
 दुपद्रवशान्तिकृत् अविषाककृमोत्क्षेदनिका स्त्रोङ्गा
 रगौरवैः. हृत्कण्ठदाहारुचिभिरसृपित्तवदद्विषक
 रोगोपममृपित्ताख्योपन्नान्संसाधनेन चः. चिरोत्थि

नो भवेद्यापः कृष्णस्योपिकस्यचित्. रसगंधाभ्रना
 प्रायोभागास्तुल्यान्विमर्दयेत्. न्यहं धात्रीविभीन
 द्विर्मर्दयेत्तुडशोषयेत्. एवंभंगायुनामधंदिबलंम
 धुनालिहत्. रसोलीलाविलासोयंममपिन्नविनाश
 नः. शुद्धस्त्रनसमंगंधंममनाम्राभरोप्यकं. नृत्यांशं
 मर्दयेद्यामंरुघालघुपुटेयचेत्. अक्षधात्रीविभीन
 क्पाः क्रमादिद्राविषाचयेत्. जलेनाष्टगुरोनेवग्रा
 ह्यंमृष्टावशोधनं. अनेभावयेत्पक्वस्त्रनंपूर्वपुनःपुनः
 पंचविंशतिवारंचनावनाभगन्नद्वेः. पुष्पानचू
 णितंरवादेत्पंचगुणंमधुप्लुतं. अन्योलीलासोयंमम
 पिन्नंतिपचरति. तमोमूर्च्छरुविषादिरालस्यंचशिरो
 रुजा. प्रसेकोमुखमाधुर्यंस्त्रेष्मपिन्नस्यज्ज्वाणं अम
 यापिप्यलीप्राक्षासिन्नयासंपुनोरसः. मधुनाकंठदा

रसमा.

२५

४

व=

निम

रुधः पित्तश्लेष्महरः परः शोषपित्तारसंदोषाविगुणा
हृद्यंगताः हृदिवाधां प्रकुर्वन्ति हृद्दोगं प्रचक्षते ह
द्रोगे च मनोत्क्षोदवहिमाद्यां घुपद्वाः कृमयोपि भवंत्य
त्र श्लेष्मलाहारसेवतान् क्रीमसादोभ्रमः शोषो हृत्ता
साघास्तथैव च. हिं गुग्गुलीयवक्षारपथ्या कृष्णा विडा
ग्निभिः कुक्ष्याग्निमं पुरुचकैः पुष्करेन्द्रयवां वृभिः ह
द्रोगमग्निमंदत्वं सृजः पीनो विनाशयेत् सूतार्कगं
धकं तुल्यं दिनं रवत्वे कौरा भृतेः काचमाची रसे स्तद
त्कुर्याच्चिराकवद्धीं भुज्जोतिहं निहृद्गं हृद्गद
लनोरसः यानीयं प्राणिना प्राणा विप्रमेव च यन्म
यं अजोऽत्यंतानिषेधोपिन कश्चिद्वारिर्कयेत् स
नतं पः पिवेन्नोयं न तदधिगच्छति. पुनः कांश्चिन्नोयं च
तत्तद्दृष्ट्वा दिनमादिशेत् ज्वरो मोहः क्षयः श्वासो वा

धिर्पकासएवच. वहिर्निर्गन्तं जिह्मत्वं सन्नेनेन दुषट्
वाः रसगंधककर्पूरैरेलोशीरमरीचकैः. ससिन्धैः
क्रमवृद्धैश्च सुत्तमं चूर्णमिह मुरवे. त्रिगुञ्जाप्रमिजं खा।
देतृपिवेत्तृपुषितं जलं. त्वयं भृशं निहंत्येवमाश्विनेप
प्रकाशितं सच्चौद्रमवजं दूत्यं पिवेत्त्वाप्यं रसान्वि
तं. सत्तृप्तो मधुना कुर्यात्त्रिगुञ्जात्तृशाशिरस्थितः
इत्ति त्रिपाठिदेवकीनंदनस्तृतीयो रदयारामस्पर्धुनोरस
मानसेच्छर्दिपित्तश्लेष्मपित्तमसृपित्तहृद्रोगहृत्प्रति
क्रियायां दशमोऽध्यायः १० शुभमस्तु ॥

१२
...
...
...
...
...
...
...
...
...